

Darja Zaviršek

AKADEMIZACIJA IN INTERNACIONALIZACIJA SOCIALNEGA DELA

NASTANEK IN RAZVOJ PRVEGA EVROPSKEGA DOKTORSKEGA ŠTUDIJA SOCIALNEGA DELA IN SOCIALNE POLITIKE INDOSOW

Še nikoli se nisem udeležila takšnega akademskega programa in v družbi s tako različnimi in zanimivimi ljudmi sem res uživala. Marsikatero predavanje se mi je zdelo pravi izziv in povod za razmišljanje. Popeljala so me na področja učenja, s katerimi se prej še nisem srečala. Znanje, ki nam je bilo na voljo v predavalnicah, je bilo na trenutne resnično izjemno in mi je ponudilo zelo različne perspektive, poudarke in vidike, ki so razširili moje znanje, in včasih sem se morala spraševati o mojih lastnih prepričanjih, vrednotah in znanju. Zelo prijetno se je bilo tudi družiti z drugimi študenti in študentkami. Hitro smo postali tesno povezana skupina. Zelo velik vtis je name naredila raziskovalna kultura v programu. Želim si, da bi v socialnem delu/socialni politiki našla svojo nišo, ki bi jo raziskovala, in upam, da bom lahko drugim posredovala nova spoznanja in novo znanje na tem področju.

Vicky Stevenson, Univerza Anglia Ruskin
(poletna doktorska šola Indosow 2011)

Zame je bila to odlična priložnost za pridobivanje novega znanja o relevantnih pristopih (zgodovina, raznovrstnost, intersekcijski pristopi) za mojo doktorsko nalogo. Spoznala sem, kako pomembno je razumeti povezanost človekovih pravic s skupnostnim delom, saj je to podlaga za razmišljanje o velikih izzivih, s katerimi se srečuje svet v 21. stoletju, in za spopadanje z njimi. Te pristope bom uporabila v svojih predavanjih za študente na

dodiplomskem študiju na področju hendikepa. Poudarila bom pomen multidisciplinarne in holistične perspektive pri obravnavanju pomembnih družbenih tem, temelječih na konceptu človekovih pravic in socialnega vključevanja.

Natalija Lisak, Univerza v Zagrebu (poletna doktorska šola Indosow 2011)

Cenim priložnosti za razpravljanje. Sodelovanje v razpravah in vključevanje sta ključni za razvijanje kritičnega mišljenja, poslušanja, komunikacije in prepričevanja. Po mojih izkušnjah so socialni delavci in delavke nagnjeni k zadržanosti, kadar morajo svoja mnenja izražati javno. Priložnost za razpravljanje z ljudmi, s katerimi me družijo skupna intelektualna radovednost in zanimanja, me motivira, da presežem svoje omejitve.

Sharon Schneider, Univerza v Siegnu (poletna doktorska šola Indosow 2011)

To je bila odlična priložnost za to, da sem na enem mestu srečala profesorje iz različnih držav. Ne morem si predstavljati, kako bi jih sicer sploh lahko kdaj spoznala. Poletna šola je pripomogla k mreženju profesorjev in študentov v socialnem delu iz različnih držav. Zame je zelo pomembno, da sem lahko del takšne mreže.

Gorana Panić, Univerza v Banjaluki (Indosow poletna doktorska šola 2011)

KO V PROCESU BOLONJSKE REFORME NIHČE NIČ NE PRIDOBI, RAZEN SOCIALNO DELO

Neoliberalizacijska bonanza,¹ ki je bila na področju visokošolskega študija od leta 1999 zavita v celofan »bolonjske reforme visokega šolstva«², je evropskemu socialnemu delu formalno prinesla dvoje: dostop do podiplomskega študija in redefinicijo visokošolskih ustanov – iz zgolj pedagoških v pedagoško-raziskovalne ustanove (Berlinski komuniké 2003³). Ne pozabimo, da je bilo socialno delo od svojih začetkov razumljeno predvsem kot učenje praktičnega poklica pomoči, namenjenega revnim in »moralno padlim« ljudem. Čeprav so ga njegove pionirke (Jane Addams, Alice Salomon, Ilse Arlt, Mary Richmond itd.) videle tudi kot naprežanje za enakost žensk, otrok in delavcev, pa se je ta vizija v učenju praktičnega poklica po večini izgubila v nehistoriziranem učenju oblik pomoči posameznikom, družinam, skupinam in telesu naroda.

Po letu 1999 so nekatere priznane avtorice v socialnem delu ugotovljale, da se je kljub temu, da postajajo socialni delavci in delavke strukturno marginalizirani znotraj razraščajočih se tržno, tehnično in menedžersko usmerjenih družbenih struktur in lastne zbirokratiziranosti, zanimanje za raziskovanje in akademsko delo obratno sorazmerno povečevalo (Lyons 2003, Labonte-Roset 2005). Akademске in učiteljske mreže na področju socialnega dela so postajale vse bolj razširjene. Najbolj znane med njimi so poleg starejše IASSW (Mednarodne zveze šol za socialno delo) in EASSW (Evropske zveze

šol za socialno delo) še ECSPRESS⁴ (Chytil, Seibel 1999), Evropska platforma za svetovno socialno delo (EUSW – European Platform for World-Wide Social Work⁵), Mreža za zgodovinske študije na področju spola in socialnega dela v Evropi (Network for Historical Studies on Gender and Social work in Europe⁶) in najnovejša EEsrASSW (Vzhodnoevropska regionalna zveza šol za socialno delo)⁷.

Cvetoč razvoj magistrskih študijev socialnega dela na univerzah uporabnih znanosti (*Fachhochschulen* ali *universities of applied sciences*) v državah, kjer še velja delitev na univerzitetne in visokošolske izobraževalne ustanove, je pomenil novo svobodo in emancipacijo v odnosu do »močnejših« visokošolskih disciplin (sociologije, pedagogike, psihologije). Socialno delo je prav z bolonjsko reformo dobilo svoje magistrske programe, ki so razvejeni, teoretsko in praktično usmerjeni, interdisciplinarni in transnacionalni. Doktorski študij pa je evropskim zahodnim državam, razen angleško govorečima, ostal prepovedan sadež.

Znajdemo se torej pred paradoksom, da obstaja v državah z najdaljšo in najboljšo prakso socialnega dela prepoved doktorskih programov socialnega dela (v večini zahodnih držav Evrope) in da je, nasprotno, v državah z najkrajšo in slabšo prakso socialnega dela doktorski študij socialnega dela dovoljen in se razvija (po vzhodni Evropi in na Kitajskem). Že samo to zahteva resen razmislek o kakovosti doktorskega študija. Hkrati to dejstvo govori o nujnosti odpiranja manjših nacionalnih držav transnacionalnemu povezovanju. Članek bo predstavil pregled doktorskih študijev socialnega dela po svetu ter nastanek in razvoj prvega evropskega študija socialnega dela Indosow (International Doctoral Studies in Social Work), ki ja nastal na Fakulteti za socialno delo⁸.

¹ Pojem uporabljam v smislu ameriških filmov z Divjega zahoda, kjer je bonanza pomenila naskok na zlate žile in nepričakovano pridobitev velikanskega bogastva.

² Leta 1999 je Bolonjska deklaracija prinesla strukturne spremembe evropskega visokega šolstva. Cilj deklaracije je bil vzpostavitev enotne evropske univerzitetne regije s primerljivimi vpisnimi pogoji in ocenjevalnim sistemom kreditov. To bi omogočilo medsebojno priznavanje diplom na vseh treh stopnjah visokega šolstva, dodiplomski, magistrski in doktorski.

³ Glej: Uresničevanje evropskega visokošolskega prostora http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/language/2003_Berlin_Communique-Slovenian.pdf (20. 7. 2011).

⁴ Gre za široko evropski mrežo, ki združuje tri organizacije: ECCE (European Centre for Community Organization), EASSW in FESET (European Social Educator Training).

⁵ Ustanovljena leta 2001. Glej Campanini 2007.

⁶ Ustanovljena leta 2001; glej Hering, Waaldijk 2005.

⁷ Ustanovljena leta 2008 v okviru IASSW.

⁸ Glej tudi spletne strani: www.indosow.net

TEHNICIZACIJA ZNANOSTI IN NJEN VPLIV NA DOKTORSKI ŠTUDIJ

Danes ni kritičnega misleca, ki ne bi pritrdil temu, da je bolonjska reforma omogočila komercializacijo javnih univerz, večjo standardizacijo in uniformiranost prej svobodnejših akademskih institucij. Kritično znanstveno razmišljanje v socialnih znanostih je nadomestila po večini tehnična, pragmatična znanost (Urciuoli 2010). Visokošolski študij je izgubil ekskluzivnost in nekdanjo kakovost in postal oblika »delovne terapije« mladih, saj so z njim vpeti v formalne strukture in do določene mere socialno in disciplinsko nadzorovani pa tudi zavarovani. Tehnična znanost je iz študija izrinila teoretska vprašanja o konstrukciji znanja, razvoju konceptov in proizvajanju resnice, vanj pa vrnila opredelivne problemov, ki se jih najprej osami, dekontekstualizira in dehistorizira, da se za njihovo reševanje razvije specifične inštrumente, katerih učinke se lahko preprosto nadzoruje, predvidi in meri. Od socialne znanosti se pričakuje, da daje hitre in neposredne rezultate in da proizvaja uporabno vrednost.

Študij je povsod po Evropi postal sredstvo prikrievanja brezposelnosti mladih in hkrati sredstvo za ohranjanje mladih v ideološkem aparatu države – šoli. Stopnja brezposelnosti mladih po Evropi je že desetletja v povprečju dvakrat ali celo trikrat višja od splošnih stopenj brezposelnosti. V Sloveniji pa ta trend ni bil tako očiten, saj je bil delež brezposelnih mladih majhen zaradi velikega deleža mladih v izobraževalnem procesu (Kuhar 2011). Leta 2000 je imelo na območju držav Evropske unije povprečno 19,4 odstotkov prebivalcev visokošolsko izobrazbo, leta 2007 pa je ta številka poskočila že na 23,4 odstotka (Kocbek 2009). V Evropski uniji je danes v visokošolski študij vključenih 78 odstotkov ljudi, starih 18 let, na Švedskem pa kar 95 odstotkov (*ibid.*). Tudi ena od direktiv Evropske unije določa, da naj bi bilo do leta 2020 kar 80 odstotkov mladih v starosti med 18 in 24 let vključenih v eno od oblik kontinuiranega izobraževalnega procesa⁹.

Kritično razmišljanje torej ni več nujni pogoj za doktorski študij, še manj usmerjenost k socialni akciji in razvoju. Zanimivo je, da učenje na daljavo (*e-learning*) predstavljajo kot progresivno in zaželeno, medtem ko je učenje v predavalnicah iz oči v oči skoraj staromodno. Avtor enega od člankov v slovenskem dnevnem časopisju (*Finance*, 27. avgust 2008: 22) je opisal, da so slovenski študentje še dandanes zaprti v predavalnice s profesorji, ki sledijo predpisanimu programu in morajo priti na predavanja. Zdi se, da so univerze nekakšni živalski vrtovi, ki zapirajo študente v kletke, e-učenje pa je prikazano kot simbol svobode in osvoboditve.

Takšne sprevržene predstave zakrijejo, da pomeni e-učenje tudi osamljeno ujetost za zidove znanih prostorov brez izzivov in možnosti za medčloveške interakcije, ki so neposrednejše, bolj ogrožajoče, a vir sprememb. Za državo je učenje na daljavo cenejše, vendar pa postaja duševno zdravje študentov vse ranljivejše. Na Japonskem, na primer, kjer se je tehnicizacija vsakdanjega življenja začela veliko prej kot v Evropi in Sloveniji, se je med psihiatričnimi motnjami pojavila nova diagnoza, razširjena med mladimi: *hikikomori* (Borovoy 2008). Označuje popoln umik vse večjega števila mladih iz socialnega življenja in nesposobnost za socialne stike, zato jih imenujejo tudi *the withdrawn* (umaknjeni). Vsakdanjo komunikacijo je nadomestila e-komunikacija, svoboda virtualnega sveta pa se odlično ujema s samozaporniškim življenjem v prostorih z računalniki, ki lahko poveča socialno tesnobo takrat, ko pride do neposrednih človeških stikov. Novo psihiatrično motnjo danes označujejo kot pravo epidemijo, ki se širi po vseh azijskih središčih visokotehnologiziranega, tehniciranega in superkapitalističnega sveta.

Teoretsko razmišljanje in uporaba znanstvenega aparata nista bila značilnost socialnih delavk, saj je bila njihova identiteta bodisi povezana z idejo o »pomoči pomoči potrebnim« bodisi z identifikacijo z aparati oblasti. »Pomoč« je bila bolj značilna za socialno delo na Zahodu, o tem pričajo tudi slavne šale na račun socialnega dela (glej sliko 1 in 2). Nadzorovanje pa je bilo bolj značilno za vzhodnoevropske socialistične (Jugoslavija) ali postsocialistične države (»Ne morete dobiti nikakršne socialne

⁹ Pri nas smo to številko že dosegli, saj je bilo leta 2007 v različne oblike kontinuiranega izobraževanja vključenih kar 89,4 odstotkov osemnajstletnikov (Kocbek 2009).

podpore, ker nimate državljanstva!« »Ko bo ministrstvo to odločilo, bomo začele izvajati!« »Če lahko skrbite za enega otroka, boste pa še za drugega, zato ne rabi biti več v rejništvu!«; »Poglejte, kako ste oblečeni, zakaj rabite socialno pomoč?«¹⁰. Pokončna drža socialne delavke obstaja, a je redkejša.¹¹

Nič nenavadnega torej, da poznamo le šale o socialnih delavkah in delavcih kot tistih, ki pomagajo in razdajajo svojo dobroto, ne pa šal o socialnem delu kot podaljšani roki države. To je nekaj, kar je treba potlačiti, skriti, zamolčati. Šale o socialnih delavkah in delavcih kot »pomočnikih« so bile vsečne stroki in so si jih tudi same socialne delavke in delavci radi pripovedovali. To potrjuje znano Freudovo tezo o nedolžnih šalah, ki prinašajo posebno zadovoljitev (Freud 2003). To po njegovem mnenju razloži tudi ponavljajočo se naravo vicev in šal, saj ponavljanje sproža ugodje in prepreči, da bi razum vdrl v samo vsebino šale. Morebiti bi lahko rekli, da so frustracije, ki so jih socialne delavke in delavci doživljali ob tem, ko so bili bodisi servilni državi bodisi so doživljali pritiske, prikrili in nadomestili s pripovedovanjem znanih vicev o tem, da socialna delavka rada pomaga.

Dejstvo je torej, da doktorski študij zahteva ogromen premik v razmišljanju, pisanju in delovanju, če ga primerjamo s strokovnim delom v praksi in administrativnim delom, ki ga opravljajo socialne delavke. Prav zato je pomenil nastanek mednarodnega doktorskega programa velik izziv. Če ga primerjamo z dosedanjim doktorskim študijem, je njegova glavna značilnost ta, da spodbuja primerjalno raziskovanje in povezovanje z mednarodnim prostorom.

¹⁰ Izjave so nastale med slovenskimi socialnimi delavkami in delavci v obdobju 2009–2011 (etnografski dnevnik, D. Z.).

¹¹ Eden zadnjih primerov je socialna delavka, ki je vodila postopek enostranske posvojitve v istospolni skupnosti. Po pozitivno opravljeni oceni za posvojitve otroka, ki jo je opravila, se je uprla pritiskom, da bi napisala negativno oceno proti posvojitvi. S tem je pokazala, da upošteva etiko socialnega dela in strokovnost, hkrati pa je dokazala, da je mogoča pokončna drža v politično obremenjeni klimi, prežeti s homofobijo v Sloveniji (etnografski dnevnik 2011, D.Z.).

Slika 1

Slika 2

Poudariti velja, da postaja v nekaterih državah tudi strokovni doktorat še posebej primerna oblika študija socialnega dela na doktorski ravni. Strokovni doktorat (ProfDoc) je bil sprva namenjen zadovoljevanju potreb v poslovnem svetu in ekonomiji in je nastal kot

uresničitev vizije o tesnem sodelovanju med univerzami in gospodarstvom. Dobro razvit je v Združenem kraljestvu in Avstraliji (od začetka devetdesetih let 20. stoletja) in se vse bolj širi tudi v družboslovje. Nekateri kritiki ga imenujejo tudi »polovični doktorat«, njegovi zagovorniki pa ga vse pogosteje sprejemajo kot alternativo akademskemu doktorskemu študiju. Ena od največjih inovacij strokovnega doktorata je povezovanje delovnega procesa in dilem na delovnem mestu z akademskim in kritičnim razmišljanjem. Strokovni doktorat je presečišče univerze, kandidatovega poklica in specifičnega raziskovanja na delovnem mestu (Fink 2006). Kot takšen bi bil zagotovo primeren za slovenski doktorski študij socialnega dela, saj so bili dosednji doktorati večkrat predvsem vezani na strokovno prakso doktorandov.¹²

Graf 1

V Sloveniji imamo do danes 9 doktoratov s področja socialnega dela. Opravljeni so bili na Fakulteti za socialno delo v obdobju 2004–2011 (nebolonjski nacionalni doktorski študij). Vse doktorandke so ženske. To kaže na feminizacijo socialnega področja in hkrati tudi globalno feminizacijo podiplomskega študija, saj ta ne prinaša več niti ekonomskega niti simbolnega prestiža, kot ga je nekoč. Izmed devetih doktoric znanosti (prva je doktorirala leta 2005) jih je šest zaposlenih na Fakulteti za socialno delo, tri pa niso povezane s fakulteto. Skupna značilnost vseh devetih doktoratov je, da uporabljajo večinoma tuje koncepte, ki jih prenašajo v slovenski kontekst. Nobeden od njih ni primerjalna študija. Izmed šestih doktoratov, ki so jih napisale doktorice znanosti, zaposlene na Fakulteti za socialno delo, se

trije ukvarjajo s konceptualno že obdelanimi temami (socialno delo z družino, socialno delo na področju duševnega zdravja in socialno delo na področju starih), trije pa obravnavajo tematike, ki pri nas v socialnem delu še niso bile znanstveno obdelane (ugotavljanje potreb uporabnikov, antirasistično socialno delo in uporabniška perspektiva pri oblikovanju praktičnega študija socialnega dela). Obstaja očitna razlika v kakovosti doktoratov med tistimi, ki so jih napisale doktorice, zaposlene na fakulteti, in tistimi, ki so jih napisali avtorice zunaj fakultete o temah, kot so: menedžment v zdravstveni negi, analiza starih v družinski oskrbi in socialni vidiki feng šuja. Zagotovo lahko trdimo, da je razlika tolikšna, da bi zahtevala razlikovanje med znanstvenimi in strokovnimi doktorati.

Izhodiščna ideja strokovnega doktorata je nekakšna triangulacija med univerzo, delovnim mestom doktoranda in timom na delovnem mestu. Delovno mesto tako postane teren za znanstveno raziskovanje. Nevarnost strokovnih doktoratov pa je, da dajejo prednost zgolj praksi, ki temelji na empiričnih dokazih, ki zagovarja pozitivističen pristop h konstrukciji, definiranju in uporabi znanja. Tam, kjer dobi kandidat plačilo za opravljanje doktorata od organizacije, ki jo zanima pozitivistično raziskovanje, ki naj potrdi ali upraviči spremembe politik na področju socialnega ali socialne politike, postanejo strokovni doktorati ovira za znanstveno delo.

Graf 2

Tako razumljeni doktorat je v nasprotju z definicijo doktorskega dela, ki poudarja, da je doktorat vedno izvorni in enkratni prispevek k znanosti. To je še zlasti pomembno v razmerah vse večje standardizacije podiplomskega študija (natančno določeni »inputi« in »outputi«, določeno število let študija ipd.). Tudi Indosow

¹² V Sloveniji bi bilo treba slediti finskemu vzoru in vzpostaviti bazo podatkov o doktorandih na področju socialnega dela in socialne politike (Lyons, Lawrence 2006: 62).

pomeni določeno mero standardizacije doktorskih študijev na visokošolskih ustanovah, ki so pristopile h konzorciju, hkrati pa ozke nacionalne prostore odpira prepihu mednarodnih tokov, izmenjav in internacionalizaciji.

KRONOLOGIJA INDOSOWA IN NJEGOV INOVATIVNI POTENCIAL

Mednarodni doktorski študij socialnega dela in socialne politike Indosow je imel sprva namen pridobiti skupno mednarodno akreditacijo programa, ker pa kljub »bolonjskih obljubam« to v Evropi še danes ni mogoče, je bil prisiljen v posamične nacionalne akreditacije. Ker Univerza v Ljubljani z akreditacijami skupnih študijskih programov ni imela izkušenj, saj je Indosow prvi tovrstni program, se je slovenski tim Indosowa (Darja Zaviršek, Jelena Petrovič, Tjaša Nabergoj, Nino Rode, Vesna Leskošek in Bogdan Lešnik) skozi proces akreditacije prebijal sam in brez notranje in zunajinstitucionalne podpore (UL je celo poudarila, da ne smemo uporabljati pojma »doktorska šola«, kot da bi šlo za zaščitno znamko, do katere ima izključno pravico Univerza v Ljubljani, ne pa za generični pojem določene vrste pedagoško-znanstvene formacije). Ker Univerza v Ljubljani v šolskem letu 2008/2009 ni dovolila akreditacije skupne diplome, temveč le dvojne, smo bili prisiljeni akreditirati skupni program Indosow s pridobitvijo dvojne diplome (domače in partnerske ustanove).

Začetniki programa smo bili prepričani, da lahko v nacionalnih državah prav mednarodni študij razširi ozke tokove znanja in izboljša doktorski program. Prepričani smo bili, da morajo študentke in študenti v času študija doživeti življenje v tujem okolju, spoznavati specifične stroke v mednarodnem prostoru in s tem izostriti sposobnost za analize podobnosti in razlik na področju socialnega dela in socialne politike. Tako so najpomembnejše značilnosti študija postale: internacionalizacija, primerjalna perspektiva in kritično razmišljanje, ki naj okrepi socialno delo kot znanstveno disciplino. Z Indosowom smo želeli zagotoviti nepretrgano mednarodno izmenjavo v obliki doktorskih znanstvenih sestankov, seminarjev, kolokvijev

za profesorje, mentorje/supervisorje, študente in študentke socialnega dela¹³

Inovacije projekta so bile:

- premik moči od središča na obrobje;
- iskanje rešitev za omejen dostop do doktorskega študija v Nemčiji in Avstriji;
- pridobitev študentov kot enakovrednih partnerjev v procesu in odločitev za dvojno mednarodno ali multiplo mentorstvo vsakemu doktorandu;
- določitev poletne doktorske šole Indosow, na kateri se sreča vrstniška skupina študentk, študentov in profesorjev ter profesorice v 14-dnevnem intenzivnem procesu predavanj, razprav, delavnic, predstavitev in konzultacij, kjer pridobijo temeljna znanja iz treh temeljnih predmetov programa.

Dejstvo, da je pobudo za ustanovitev Indosowa dala ena od vzhodnoevropskih univerz, je izziv za utrjena razmerja neenakosti med zahodom in vzhodom Evrope in pomeni prekinitev samoumevne inovativnosti in dominacije zahodnoevropskih visokošolskih institucij. James Midgley (2008) je pokazal, da odnosi znotraj mednarodnega socialnega dela in izmenjav nikoli niso bili vzajemni, temveč enostranski, torej da je bilo zahodnoevropsko socialno delo dominantno in so ga kot takšnega izvažali v vzhodnoevropske države (zlasti po letu 1991). To je vidno še danes na področju raziskovanja, akademskega pisanja in projektnega prijavljanja. Zahodnoevropski pisci se redko potrudijo poiskati lokalne vire in akademske članke, četudi so ti v tujem jeziku, in

¹³ Od začetka leta 2005 so bili najpomembnejši cilji Indosowa tile:

- zagotoviti akademizacijo socialnega dela;
- zagotoviti mobilnost doktorandov;
- omogočiti razvoj discipline tako, da se poveča število tistih, ki so pripravljeni na znanstveno, inovativno in izvorno znanstvenoraziskovalno delo na področju socialne politike in socialnega dela;
- povečati vpliv znanstvenikov s področja socialnega dela na načrtovanje in izvajanje socialne politike in javnih politik;
- spodbuditi sodelovanje interesnih skupin na regionalni, državni in tudi mednarodni ravni (skupni kongresi, timsko delo, raziskovalno delo);
- zagotoviti, da se pri znanstvenem delu v čim večjem obsegu upošteva primerjalna perspektiva;
- zagotoviti znanstveni program, ki bo spodbujal kritično raziskovanje (Zaviršek 2008 b, 2009).

Fotografija 1: Inavguralna konferenca ob ustanovitvi mednarodnega doktorskega študija, september 2009, Ljubljana (Foto: Dražena Perić)

pri tem ne spoštujejo vzajemnosti, saj vzhodnoevropski pisci zahodnoevropske redno citirajo. V večnacionalnih timih pa vzhodnoevropski akademiki predvsem zagotavljajo etnografsko gradivo, ki ga zahodnoevropski akademiki teoretizirajo (Zaviršek 2009).

Študentje in študentke so bili aktivni partnerji v nastajanju programa. Obvezna določitev vsaj dveh mentorjev pa je bila sklep, ki naj vodi k čim večji kakovosti študija. V Evropi je večina doktorskih programov socialnega dela zasnovanih tako, da ne omogočajo oblikovanja kohortnih/vrstniških skupin (tudi zato, ker nimajo določenega zaključnega leta študija), zato je Indosow v času študija namenjal velik poudarek vrstniškim skupinam doktorandov in poudarjal pomen podpore študentkam in študentom. Študentke in študenti morajo poleg lokalnega jezika obvladati vsaj angleščino, pa čeprav v Sloveniji nekateri trdijo, da na univerzi angleščina izpodriva slovenščino, saj

v novih študijskih programih, ki temeljijo na Bolonjski deklaraciji, ni več jasno opredeljena vloga nacionalnega jezika na visokošolskih zavodih in je opaziti vztrajno prodiranje angleščine v študijske vsebine (Jakob 2011).

Opisana skrb je sicer upravičena, a naivna obenem, saj ne uvidi, da je angleščina nujna *lingua franca* današnjega globaliziranega sveta, ki bo nujno spremenila tudi lokalne jezike. Še več, izražena je v maniri, ki spominja na totalitarne slogane (*op. cit.*). V resnici se nemalokrat zgodi, da študentje doktorirajo brez znanja vsaj enega svetovnega jezika, kar mora vnesti dvom v kakovost doktorskega dela v Sloveniji.

Kronologija procesa

2004: Fakulteta za socialno delo ima prvi formalni vpis na doktorski študij, tedanje vodstvo pa začne razmišljati o ideji, da poleg nacionalnega študija na fakulteti uvede mednarodni doktorski študij.

2005: Poimenujemo ga z *Indosow – International doctoral studies in social work and social policy* in se povežemo z dolgoletnimi sodelavci/sodelavkami. Ti projekt takoj podprejo in privolijo v sodelovanje.

2005: Prijavimo se na razpis in pridobimo sredstva Evropske unije za projekt Socrates-Erasmus Curriculum Development s polmilijonskim

financiranjem (v evrih) in 50-odstotnim lastnim vložkom institucije prijaviteljice. To velik projekt ves čas ogroža.

2006–2007: Konzorcij šestih visokošolskih institucij uspešno razvije mednarodni doktorski program študija in sestavi pogodbo o medsebojnem sodelovanju, ki določa posebnosti mednarodnega študija in medsebojne odnose med partnerskimi ustanovami.¹⁴

2008: Akademski svet Indosowa sestavljata po dve članici iz vsake partnerske ustanove. Partnerske ustanove so: Univerza Jyväskylä, Univerza Anglia Ruskin, Univerza v Siegnu, Univerza uporabnih znanosti Alice Salomon, Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani in pridružena članica Univerza uporabnih znanosti St. Pölten.

2008: Članica Akademskega sveta Indosow profesorica Shulamit Ramon prejme na svetovnem kongresu v Durbanu najvišje priznanje na

Fotografija 2: Shulamit Ramon prejme nagrado Katherine Kendall, julij 2008, Durban, Južnoafriška republika (Foto: Darja Zaviršek)

¹⁴ Splošne značilnosti skupnega doktorskega programa so:

- partnerske univerze so enakovredne partnerice konzorcija;
- Fakulteta za socialno delo prevzema vlogo koordinatorske institucije;
- Indosow obsega 180 KT, to ustreza minimalnemu času 6 semestrov študija, z izjemo Univerze Jyväskylä, kjer je dolžina doktorskega študija 8 semestrov (4 leta).
- skupni jezik je angleščina;
- Indosow ima 3 glavne module, ki jih študentje in študentke poslušajo med poletno doktorsko šolo;
- izbirne predmete ponuja vsaka partnerska univerza in se izvajajo na partnerskih univerzah;
- vsaka študentka ima dva mentorja, domačega in tujega na partnerski univerzi (po potrebi tudi več);
- vsaka študentka mora semester opraviti na partnerski univerzi v tujini;
- če je doktorska naloga napisana v prvem jeziku doktorandke, ima obsežen povzetek 50 strani v angleščini;
- kandidati se lahko prijavijo na domači ali tuji partnerski univerzi;
- upoštevajo se nacionalni pogoji vsake partnerske univerze;
- je skupni program, vendar študentka pridobi dvojno diplomu, ker skupne diplome UL ni priznala med akreditacijo;
- vsaka od partnerskih univerz imenuje dva svoja predstavnika/predstavnici v skupnem telesu skupnega programa za pridobitev skupne/dvojne diplome (*double degree*), ki se imenuje Akademski svet.

področju socialnega dela, nagrado Katherine Kendall, ki jo podeljuje Mednarodna zveza šol za socialno delo IASSW.

2009: V Sloveniji akreditiramo skupni doktorski program Indosow (prvi na UL).

2009: Konec projekta zaznamujemo z veliko mednarodno konferenco v Ljubljani z naslovom Globalna kriza v socialnem delu/ in socialno delo: Nasprotja in izzivi (*Global Crisis in/and Social Work: The Ambiguities and Challenges*).

2009: Pridobimo sredstva za prvo mednarodno doktorsko šolo Indosow (Erasmus Intensive programme, CMEPIUS).

2009: Opazila nas je mednarodna akademska javnost; Indosow dobi nagrado ameriškega Nacionalnega sveta za izobraževanje na področju socialnega dela (*National Council of Social Work Education – CSWE, Washington D.C. Commission on Global Social Work Education*) za odličnost in izjemne dosežke na področju mednarodnega socialnega dela. Kot programski vodja mednarodnega doktorskega študija sem nagrado prevzela v St. Thomasu v Teksasu.

Fotografija 3: Podelitev nagrade »2009 Partners in Advancing Education for International Social Work«, 6. november 2009, San Antonio, Teksas (Foto: Ana Marija Sobočan)

2009: Dobimo nagrado Jabolko kakovosti za Erasmus Intensive programme, CMEPIUS, ki jo podeljuje Ministrstvo za šolstvo.

2009–2010: Članice Akademskega sveta Indosowa uredijo tri knjige zbirke Indosow. Objavljene so v angleškem jeziku in postanejo svetovno odmevne.¹⁵

2010: Članica Akademskega sveta Indosow profesorica Silvia Staub-Bernasconi prejme na svetovnem kongresu IASSW v Durbanu najvišje priznanje socialnega dela, nagrado Katherine Kendall, ki jo podeljuje Mednarodna zveza šol za socialno delo IASSW. S tem postane Indosow prvi svetovni program, ki ima v Akademskem svetu dve dobitnici najvišje nagrade.

2010: V Ankaranu organiziramo drugo mednarodno doktorsko šolo Indosow.

2010: Univerza v Ljubljani pokaže zanimanje za Indosow in povabi programsko vodjo na predstavitev študija kot tedaj edinega mednarodnega doktorskega študija na UL.

2011: V Ljubljani poteka tretja mednarodna doktorska šola Indosow. Sprejet je sklep, da se za naslednje obdobje doktorska šola preseli na partnersko univerzo v St. Pölten, ki je uspešno pridobila sredstva za nadaljnje financiranje doktorskih šol Indosow.

2011: Indosow postane uradni doktorski program Fakultete za socialno delo.

RAZLIKE MED PARTNERSKIMI INSTITUCIJAMI V INDOSOWU IN DOKTORSKI PROGRAMI SOCIALNEGA DELA PO SVETU

Čeprav je bolonjska reforma poudarjala »harmonizacijo« in poenotenje pogojev študija po visokošolskih ustanovah Evropske unije, smo pri ustanavljanju skupnega programa naleteli na številne razlike in ovire. Ena največjih je še vedno obstoječa diferenciacija med univerzami in univerzami uporabnih znanosti v Nemčiji in Avstriji, ki še danes niso pristojne za izvajanje doktorskih programov, pa čeprav imajo doktorski modul za diplomске študente socialnega dela in drugih družboslovnih smeri, kot na primer Univerza uporabnih znanosti Alice Salomon. Zato smo morali najti univerzo, ki je bila pripravljena sprejeti Indosow. To nam je uspelo na Univerzi v Siegnu, v Avstriji pa v to ni privolila nobena univerza. Gre za tradicionalno prepričanje, da socialno delo ne more biti akademski študij.

Med partnerskimi institucijami obstajajo razlike v vrsti doktorskih programov (akademski in strokovni doktorati), saj le Inštitut za zdravje in socialno oskrbo Anglia Ruskin podeljuje tudi strokovne doktorate (*ProfDoc*). Obstajajo razlike med dolžino študija, saj ima Finska daljše obdobje obveznega študija in

Fotografija 4: Doktorske študentke iz različnih delov sveta razpravljajo o vsebini konference, september 2009, Ljubljana (Foto: Darja Zaviršek).

¹⁵ Ramon, Zaviršek (ur.) (2009), *Critical Edgen Issues in Social Work and Social Policy*; Leskošek (ur.) (2009), *Theories and Methods in Social Work: Exploring Diferent Perspectives*; Zaviršek, Rommelspacher, Staub-Bernasconi (ur.) (2010), *Ethical Dilemmas in Social Work: International Perspective*.

večje število zahtevanih kreditnih točk (240 namesto 180). Angleške univerze nimajo kreditnega sistema in je definiranje programov po tovrstnem sistemu brezpredmetno. Razlike pa so tudi v največji dovoljeni dolžini študija, saj na nemških visokošolskih ustanovah ta dolžina ni omejena, na angleških pa je najdaljša dovoljenja doba za študij doktorskih študentov ob delu 8 let. Razlika je tudi v znesku šolnin: najvišje so v Angliji sledi Slovenija, v Nemčiji in na Finskem pa jih ne poznajo. Še več, večina doktorskih študentov v Nemčiji dobi za študij nepovratna štipendijska sredstva.

Podobne razlike obstajajo tudi na univerzah zunaj konzorcija Indosow. V nekaterih evropskih državah so šole za socialno delo že vpeljale doktorske programe v drugih pa je mogoče doseči doktorsko raven le prek drugih družboslovnih disciplin, kot je to v Avstriji in Nemčiji. Doktorski študij socialnega dela pa se razlikuje po kakovosti, intenzivnosti in trajanju tudi zunaj Evrope. Nekatere države so razvile vse tri stopnje visokošolskega študija, tudi doktorske programe (Združeno kraljestvo, Švedska, Portugalska, Brazilija, Indija, Finska, ZDA, Madžarska, Slovenija, Južnoafriška republika, Estonija, Češka) (Labonte-Roset 2005, Staub-Bernasconi 2006, Chytil 2009). V francoskem projektu, ki je preučeval položaj

v 12 evropskih državah, so ugotovili, da imajo različne evropske univerze različne pristope k doktorskim programom socialnega dela (Laot 2000). K pregledu položaja v Evropi dodajamo še primere razlik po visokošolskih ustanovah zunaj Evropske Unije in širše (Zaviršek 2009).

Izvajanje programa

Nekateri programi se izvajajo na univerzi, tako kot v Združenem kraljestvu, ali na visokih šolah, povezanih z univerzo, tako kot na Portugalskem.

Ustanovitev doktorske šole na posameznih univerzah

Doktorska šola zagotavlja ne le program, temveč tudi finančna sredstva, srečanja študentov, reševanje specifičnih situacij, internacionalizacijo in interdisciplinarno perspektivo.

V Ukrajini, ki ima vsaj 30 oddelkov socialnega dela na različnih visokošolskih ustanovah, obstaja en doktorski študij socialnega dela na Univerzi Kijev Mohlyja. Njegov status je zelo negotov in zelo lahko se zgodi, da bo program preusmerjen v večje in bolj uveljavljene programe s področja socialnih znanosti. Ta je del Doktorske šole iste univerze.

Fotografija 5: Zasedanje Akademskega sveta Indosow, maj 2011, Fakulteta za socialno delo (Foto: Darja Zaviršek)

Trajanje študija

Nekateri programi imajo omejeno trajanje (v Združenem kraljestvu, na Portugalskem), druge pa od študentov ne zahtevajo, da napišejo svojo doktorsko tezo v določenem časovnem okviru (Nemčija, Rusija). Trajanje študija je odvisno predvsem od tega, ali je študij redni ali izredni, saj slednji potrebuje daljši čas trajanja.

»Gostiteljska disciplina« in »gostiteljska univerza«

Številne evropske države ne podeljujejo doktorata iz socialnega dela (Nemčija, Avstrija, Nizozemska, Grčija, Švica), ampak imajo »gostiteljske discipline«, znotraj katerih je mogoče opraviti doktorsko delo (sociologija, pedagogika, filozofija, pravo, psihologija ipd.). V Nemčiji je Indosow prekinil to tradicijo tako, da smo našli »gostiteljsko univerzo«, ki je sprejela izvajanje programa.

Različni modeli doktorskih diplom:

Obstajajo trije različni tipi doktoratov: klasični, strokovni in doktorat z objavo (Švedska, Združeno kraljestvo, Slovenija).

Razvoj skupnih doktorskih programov

Takšen primer je program Indosow, prvi mednarodni doktorski program v Evropi. Sledili mu bodo novi, še zlasti takrat, ko bo evropskim akademskim ustanovam omogočena skupna akreditacijska agencija.

Ohranjanje tradicionalnih nazivov kljub bolonjizaciji doktorskega študija

V Rusiji in Ukrajini (pristopila k Bolonjski reformi leta 2005) pridobijo študentje in študentke, ki končajo doktorat, naziv kandidat/kandidatka znanosti, njihova dosežena znanstvena stopnja pa je t. i. *aspirantura*. Po njej pa morajo narediti še en doktorat, t. i. *doktorantura*, in šele takrat dobijo pravi znanstveni

doktorski naziv. Ta klasični sistem se ohranja sočasno s prehajanjem na bolonjski študij.

Kljub opisanim razlikam lahko govorimo o globalni akademizaciji discipline socialnega dela, hkrati pa tudi, kot je bilo prikazano v prejšnjih poglavjih, o neoliberalizaciji in deprofesionalizaciji univerzitetnega študija. Na Kitajskem, na primer, kjer je od leta 1989 nastalo več kot 225 oddelkov za socialno delo na različnih univerzah, se je, kot analizirata Yan in Tsang (2008: 195) študij socialnega dela skrčil na učenje tehničnih spretnosti in menedžerializma, brez poglobljenega študija vrednot in etike socialnega dela. Socialno delo je razumljeno predvsem v pozitivističnem slogu, ki socialno delo spreminja v nepolitično obliko strokovne pomoči. Novi socialni delavci in delavke so opremljeni s tehničnim znanjem, a nimajo kritičnega in zagovorniškega znanja. Ti primeri dokazujejo, da že sama akademizacija socialnega dela ne krepi strokovne avtonomije socialnega dela in socialnodelovne sposobnosti za kritično razmišljanje in socialne spremembe. Yan in Tsang trdita celo, da na Kitajskem »socialno delo obstaja v virtualnem svetu akademskega diskurza« (*op. cit.*: 196). To velja še zlasti za tiste, ki so zaposleni v državnih službah in si z doktoratom želijo izboljšati formalno izobrazbo, nimajo pa interesa ali moči za socialne spremembe. Kitajska torej modernizira področje socialnega tako, da pošilja uradnike, ki delajo na socialnem področju, na podiplomski študij. Nekaj podobnega se je dogajalo v povojni Jugoslaviji (v obdobju 1952–1960), ko so lokalne oblasti pošiljale študirat socialno delo le tiste preverjene kadre,

Fotografija 6: Po koncu zasedanja Akademskega sveta Indosow, maj 2011, gostilna Čad (Foto: Vesna Leskošek)

Fotografija 7: Odmor za kavo med poletno doktorsko šolo, maj 2011, Fakulteta za socialno delo (Foto: Darja Zaviršek)

ki so že imeli zaposlitev v različnih državnih institucijah. Čeprav nekateri niso imeli niti srednje šole, so bili povabljeni k študiju na univerzah, da bi razvili socialistično socialno delo (Zaviršek 2005, 2008 a).

Tudi v Sloveniji opažamo zametke takšne deprofesionalizacije. Kljub univerzitetnemu usposabljanju za antirasistično socialno delo ministrstvo za socialne zadeve prek javnih del zaposluje ceneno delovno silo za delo z Romi v segregiranih naseljih, namesto da bi zaposlili več strokovno usposobljenih socialnih delavk in delavcev, ki so posebej občutljivi za nediskriminirajoče delo z etničnimi skupinami (Urh 2008, 2009).

Nekaj podobnega se dogaja na Kitajskem. Tam je kljub tisočim novopečenih diplomiranih študentov socialnega dela država zaposlila na milijone slabo plačanih delavcev v na novo ustanovljenih skupnostnih službah. Gre za delavce, ki so postali nezaposleni, saj so prej delali v velikem državnem aparatu, ali pa gre za mlade brezposelne osebe (Yan, Tsang 2008).

POMEN ODNOSA MED ŠTUDENTOM IN PROFESORJEM V DOKTORSKEM ŠTUDIJU

Ena od ameriških raziskav (Ali, Kohun 2006) je pokazala, da je zaznati pešanje doktorskih programov. Kaže se predvsem v velikem,

kar 50-odstotnem osipu vpisanih študentov in študentk. To pomeni, da vsak drugi študent, ki se vpiše na doktorat, študija ne konča s pridobitvijo naziva. Avtorji raziskave so ugotovili, da so zanemarjene čustvene potrebe doktorskih študentov in da so občutki osamljenosti med doktorskimi študenti poglaviti razlog za prekinitev študija. Opazna je tudi razlika med univerzami v mestnem in podeželskem okolju, saj je večji osip med univerzami v urbanih središčih (*ibid.*). Obstajajo tudi razlike med posameznimi disciplinami: za družboslovje in humanistiko je značilen večji odstotek prekinitev kot v naravoslovju in medicini, saj tu študentje prejemajo večje štipendije in več finančne pomoči, kar vpliva pozitivno na proces študija.

Med najpogostejšimi razlogi za prekinitev študija so osebni razlogi, oblika in struktura doktorskega programa ter demografske posebnosti študentske populacije. Mnogi študentje in študentke ne dobijo jasnih informacij o zahtevah in pogojih študija, pogosto pa dobijo tudi premalo socialne podpore. Do zdaj je bila večina doktorskih programov v Evropi zasnovanih tako, da niso omogočali kohortnih skupin, saj ni bil določen skrajni rok za dokončanje študija. V tem segmentu bo bolonjski študij olajšal vzpostavljanje podporne mreže, saj bodo skupine študentov začele študij ob istem času. Poleg tega bo vse manj univerz

dovoljevalo odprt konec študija in se bodo raje odločale za zaprt proces (konec po treh letih). V programu Indosow vidimo v socialni podpori študentov velik pomen, še pomembneje pa bi bilo, če bi Univerza v Ljubljani izdelala finančno-podporni sistem, ki bi vsakemu doktorskemu programu omogočil zagotovitev ustreznega dela s študenti¹⁶.

Da bi zagotovili kontinuirano kakovostno podporo študentkam in študentom, je postala ena od pomembnih značilnosti Indosowa dvojno mentorstvo. To ni posebnost za zahodni svet, za slovensko okolje pa prava inovacija. Še več, Univerza v Ljubljani dvojno mentorstvo celo odsvetuje, kljub priporočilom Evropske zveze univerz. Enojno mentorstvo pogosto omejuje odnos med mentorjem in študentom/študentko na odnos, ki ga je Michael Vynnytsky, direktor doktorske šole na Univerzi Kijev Mohyla označil kot »sistem, utemeljen na sužnjelastniškem razmerju enega mentorja« (Zaviršek 2009). Doktorski študentje so v primeru enega mentorja pogosto odvisni od zahtev mentorjev, ki presegajo obveznosti, povezane s samo doktorsko disertacijo (kandidat opravlja za mentorja terensko raziskovalno delo, delo tajnice ipd.), in pogosto odvisni od njegove muhavosti (neredno mentorstvo zaradi drugih obveznosti, zavlačevanje ipd.). Sistem dvojnega ali multiplega mentorstva pa tudi samega mentorja osvobaja odvisnosti od študenta v majhnih in potencialno familialistično koruptivnih skupnostih. To velja zlasti v primerih, ko so doktorski študentje tudi nosilci političnih funkcij (vodilni v političnih strankah, uradih in na ministrstvih). V takšnih primerih se pojavlja tudi odvisnost mentorja od doktoranda, ki lahko postane servilen politični moči doktorskega kandidata.

V slovenskem sistemu so poleg tega dok-

torski študentje pogosto možnost horizontalne mobilnosti mentorjev, ki zaradi opravljenega mentorstva napredujejo v višji akademski naziv. V primeru, ko takšen mentor nima dovolj akademskega znanja, lahko dvojno mentorstvo olajša položaj doktoranda in doktorandke, ki bi bila sicer prikrajšana za kvalitetno mentorstvo.

Sistem dvojnih ali trojnih (multiplih) mentorstev kandidatu omogoča osvojiti številne perspektive in znanstveno znanje z različnih področij doktorske disertacije. Na Finskem ima doktorand celo štiri ali pet mentorjev, odvisno od potreb, ki izhajajo iz same vsebine doktorske disertacije. V nemškem univerzitetnem sistemu je dvojno mentorstvo uveljavljeno kot obveza že več desetletij, a kljub temu nemški sistem še pozna tradicionalno poimenovanje, ki govori o razmerju pokroviteljstva, »starševstva« med doktorskim procesom, saj se mentorica in mentor imenujeta *Doktor Mutter* in *Doktor Vater*. Kljub temu v omenjenih državah ni toliko v ospredju tesen odnos odvisnosti med doktorandom in mentorjem, temveč predvsem zadovoljitev potreb po določenih vsebinah, ki so predmet doktorandovega zanimanja, in ki jih lahko zadovolji z akademiki različnih smeri znotraj discipline.

Sklenemo lahko, da je dvojno ali multiplo mentorstvo tako v odnosnem kot v znanstvenem smislu osvoboditev tako za doktorske študentke in študente kot za mentorice in mentorje.

SKLEP

Akademizacija in internacionalizacija socialnega dela sta izredno pomembni še zlasti v razmerah, v katerih strokovna praksa zahteva vse več utilitarnega znanja brez teoretske refleksije. Zdi se, da obstaja vse večje neskladje med znanstvenim znanjem in prakso ter socialnimi procesi v praksi. Čeprav postajajo študijski programi socialnega dela po svetu med seboj vse bolj podobni, pa postaja v praksi socialno delo vse bolj razdrobljeno na različne specifične oblike dela, kot so nosilec primera, rehabilitator, osebni asistent, otroški zagovornik ipd. S tem se izgublja generičnost socialnega dela, ki ostaja le še akademska

¹⁶ To bi vključevalo sredstva za:

- intervjuje s študentkami in študenti pred formalnim vpisom;
- dobrodošlico novim študentkam in študentom, ki so že vključeni v program;
- zagotovitev kakovostne komunikacije med študenti, osebjem fakultete, mentorjem in akademskim osebjem, ki lahko zagotovi podporo študentu ali študentki;
- redna in pogostejša mentorstva.

značilnost discipline in ne praktična izkušnja socialnih delavk in delavcev.

Indosow si prizadeva za kritičen študij, ki potencialno prinaša družbene spremembe. Cilj študija niso le objavljeni doktorati - to mora biti samoumevni rezultat izvirnega znanstvenega raziskovanja - temveč doktorati, ki vnašajo več razumevanja socialnodelovnih procesov, kritično analizo socialnega in vizije, ki vodijo k zmanjšanju neenakosti in človekovim formalnim in dejanskim pravicam.

VIRI

- ALI, A., KOHUN, F. (2006), Dealing with Isolation Feelings in IS Doctoral programmes. *International Journal of Doctoral Studies* 1, 1: 21–33.
- BOROVYOY, A. (2008), Japan's Hidden Youths: Mainstreaming the Emotionally Distressed in Japan. *Culture, Medicine and Psychiatry*, 32: 552–576.
- CAMPANINI, A. (2007), Introduction. Educating Social workers in the context of Europe. V: Frost, E., Freitas, M. J. (2007), *Social Work Education in Europe*. Rim: Carocci (9–20).
- CHYTIL, O. (2009), Is Social Work a Science or Is It Just a Profession? V: Maglajlić, D. M., *Social Work Theory and Practice*. Dubrovnik, Zagreb: InterUniversity Center (221–233).
- CHYTIL, O., SEIBEL, F. (1999), *European Dimensions in Training and Practice of Social Professions*. Blansko: Albert.
- Evropska zveza univerz (*European University Association*, EUA). <http://www.eua.be/Home.aspx> (20. 7. 2011).
- FINK, D. (2006), The Professional Doctorate: Its Relativity to the Ph.D. and Relevance for the Knowledge Economy. *International Journal of Doctoral Studies* 1, 1: 35–44.
- FREUD, S. (2003), Vic in njegov odnos do nezavednega. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- HERING, S., WAALDIJK, B. (2005), Information about the activities of the 'Network for Historical Studies on Gender and Social Work in Europe' (www.sweep.uni-siegen.de). The foundation of the network in 2001 and further activities. *European Journal of Social Work*. 8: 2, 201–204.
- JAKOP, N. (2011), Danes slovensko-jutri angleško. *Delo*, 19.7. 2011.
- KOCBEK, D. (2009), Vsa Evropa se drži za glavo. *Mladina*, št. 27, str. 33.
- KUHAR, M., (2011), Značilnosti prehodov v odraslost v Sloveniji. V: Kuhar, M., Razpotnik, Š. (ur.). *Okviri in izzivi mladinskega dela v Sloveniji: Znanstvena monografija* (Socialno pedagoške teme, 9). Ljubljana: Pedagoška fakulteta (12–47).
- LABONTE-ROSET, C. (2005), The European Higher Education Area and Research-Orientated Social Work Education. *European Journal of Social Work*, 1, 3: 285–296.
- LAOT, F. F. (2000), Doctoral work in the social work field in Europe. *Social Work in Europe* 7, 2: 2–7.
- LYONS, K. (2003), Doctoral studies in social work: Exploring European developments. *Social Work Education* 22, 6: 555–564.
- LYONS, K., LAWRENCE, S. (2006), *Social Work in Europe: Educating for Change*. Birmingham: Venture.
- MIDGLEY, J. (2008), Promoting Reciprocal International Social Work Exchanges: Professional imperialism Revisited. V: Grey, M., Coates, J., Yellow Birds, M. (ur.), *Indigenous Social Work around the World*. Hampshire: Ashgate (191–202).
- RAMON, S., ZAVIRŠEK, D. (ur.) (2009), *Critical Edge Issues in Social Work and Social Policy: Comparative Research Perspective*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- STAUB-BERNASCONI, S. (2006), Social Work as a Profession: Cross-National Similarities and Differences. V: Weiss, I., Welbourne, P. (ur.): *Social Work as a Profession – A comparative cross-national perspective*, Birmingham: Venture Press.
- (2007), *Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft*. Bern: Haupt Buchhandlung.
- URH, Š. (2008), The Development of an Ethnically Sensitive Approach in Social Work in Slovenia. *European Journal of Social Work*, 11, 2: 117–129.
- (2009), *Etnično občutljivo socialno delo z Romi [Ethnically sensitive social work with Roma]*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (doktorska disertacija).
- URCIUOLI, B. (2010), Neoliberal Education: Preparing Students for the New Workplaces. V: Greenhouse, C. (ur.), *Ethnographies of Neoliberalism*. Philadelphia: PENN.

- YAN, M. C., TSANG, A. K. T. (2008), Re-envisioning Indigenisation: When *Bentuhuade* and *Bentude* Social Work Intersect in China. V: Grey, M., Coates, J., Yellow Birds, M. (ur.), *Indigenous Social Work around the World*. Hampshire: Ashgate (191–202).
- ZAVIRŠEK, D. (2005), »You will teach them some, socialism will do the rest!«: History of Social Work Education in Slovenia during the Period 1940-1960. V: Schilde, K., Schulte, D. (ur.), *Need and Care: Glimpses into the Beginnings of Eastern Europe's Professional Welfare*. Opladen, Bloomfield Hills: Barbara Budrich Publishers (237–272).
- (2008 a), Engendering Social Work Education under State Socialism in Yugoslavia. *British Journal of Social Work* 38, 4: 734–750.
- (2008 b), *Indosow: international doctoral studies in social work. International symposium: Doktorhut für Sozialarbeiterinnen - Pd.D. for social workers? Promotionsmöglichkeiten für Absolventinnen von FH Studiengängen für Soziale Arbeit*, Linz, 10. marec 2008. Avstrija (plenarno predavanje).
- (2009) »Can Development of the Doctoral Studies in Social Work Resist the Neo-liberalism Within Academia? Some Comparisons«. V: Ramon, R., Zaviršek, D. (ur.), *Critical Edge Issues in Social Work and Social Policy: Comparative Research Perspective*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (219–237).
- ZAVIRŠEK, D., ROMMELSPACHER, B., STAUB-BERNASCONI, S. (ur.) (2010), *Ethical Dilemmas in Social Work: International Perspective*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.